

Міністерство освіти і науки України
Інститут модернізації змісту освіти

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського
Інститут педагогіки НАПН України, відділ навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури
Ізмаїльський державний гуманітарний університет Харбінський інженерний університет (Китай)
Кіонгінський національний педагогічний університет, м. Інчхон, Республіка Корея
Русенський університет імені Ангела Канчева, Болгарія
Шуменський університет імені Єпископа Костянтина Преславського, Болгарія
Кагульський державний університет імені Богдана Петричейку Хашдеу, Молдова
Тараклійський державний університет імені Григорія Цамблака, Молдова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 205-річчю
Університету Ушинського

(6 червня 2022 року, м. Одеса)

2. Arts and Humanities, QS World University Rankings by Subject. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subjectrankings/2021/arts-humanities>

3. Designing Your Course for the Fall: Principles and Tips, Harvard University. URL: https://teachremotely.harvard.edu/files/teachremotely/files/designing_your_course_for_the_fall.pdf

4. Grynyuk, S., Kovtun O., Sultanova, L., Zheludenko, M., Zasluzhena, A., & Zaytseva, I. (2022). Distance learning during the COVID-19 pandemic: the experience of Ukraine's higher education system. The Electronic Journal of e-Learning, 20(3), 242-256. <https://doi.org/10.34190/ejel.20.3.2198>

5. Learn remotely, Harvard University. URL: <https://learnremotely.harvard.edu/>

6. Pedagogical Best Practices: Residential, Blended, and Online, Harvard University. URL: <https://teachremotely.harvard.edu/best-practices>

7. Report of the Harvard Future of Teaching and Learning Task Force: Reimagining the Classroom, Enriching Content, and Expanding the Harvard Community, Harvard University. URL: https://fultaskforce.harvard.edu/files/future-teaching-learning/files/harvard_ftl_final_3.8.22_2.pdf

8. Teach remotely, Harvard University. URL: <https://teachremotely.harvard.edu/>

9. Teaching remotely, Harvard University. URL: <https://bokcenter.harvard.edu/teaching-remotely>

ИЗУЧАВАНЕТО НА ДУБЛЕТНОСТТА В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Красимира Колева, доктор филологическите науки
„Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ (България)

THE STUDY OF DUPLICITY IN THE BULGARIAN LANGUAGE TRAINING

Krasimira Koleva
(Doctor of philological sciences
Shumen University “Bishop Constantine Preslavski”)

Abstract. The text is part of a larger study of doublets in the modern Bulgarian standard language (Official spelling dictionary of the Bulgarian language, ed. 2012). The survey data are based on mixed-mode completed questionnaire on a wide range of people for whom the Bulgarian language is native or official. For the majority of respondents Bulgarian language is their mother tongue. The conclusions have application in the methodology of teaching Bulgarian language and professional environment in which the use of Bulgarian language should serve as a reference.

Key words: modern Bulgarian standard language, doublets, questionnaire method, mother tongue, normativ dictionary (2012)

Изучаването на явлениято *дублетност* е задължително при обучението на официалния език. За езици като българския, чиято нормативност има диалектна основа, демократизацията е основен принцип. Същевременно високата обработеност на стандарта, ясните параметри на функционалните стилове предполагат точни граници между книжовното и некнижовното, независимо от сферата на употреба на езика, от дискурса или от ресурсите, които подхранват езиковата система. Съществуването на дублети разкрива една от характерните особености на живия език – неговата динамика. Тя може да се проследи, да се очертаят тенденции, а защо не и да се прогнозира явлението въз основа на данните за актуалната езикова ситуация, която, известно е, винаги изпреварва описанието ѝ. От този аспект дублетността в книжовната

практика, често пъти скрита за широкия кръг носители на езика, може да стане по-прозрачна като един от признаците на нормата в отделните равнища на езика [2, с. 12].

Дублетността е характерна за живите езици. Тя е свидетелство за вариативността, която характеризира вътрешните развойни процеси в езика, за неизбежните лексикални заемки (особено в епохата на глобализацията), за стилистичната диференциация, която е присъща на книжовните езици за разлика от естествените (диалектите). В ежедневно общуване сме свидетели на колебанието при употребата на редица словоформи, натъкваме се на непоследователност и в редица текстове от различни функционални стилове. Ако възприемем тази пъстрота в езика за богатство, въпреки мнението на някои, че наличието на дублети е знак за недоустроеност при кодификацията, за „несъвършенство” на нормата, възниква въпросът как да го използваме, така че да убедим отрицателите му, че дублетите не поражда хаос, а го подреждат, ако ги познаваме и се научим да ги използваме на място.

Какви са компетенциите на българите по отношение на дублетите, кодифицирани в последния нормативен речник на родния език [3]. Наблюденията, че трендът е негативен, има основание в няколко факта: дублетността почти не се изучава в съвременното училище, липсват специални издания по проблематиката - речници, помагала от типа на *101 въпроса за дублетите в българския език* [1], рядкост са и специализирани изследвания за кодифицираните дублети в правописните речници, няма последователна езикова политика, както и императивност за спазването на нормите. Без да навлизам изцяло в полето на езиковите атитюди, се опитвам да обясня какви са нагласите на широк кръг грамотни хора спрямо тази „гореща точка” на съвременната езикова действителност, ако си послужим с метафората, използвана от авторките на цитираното издание от популярната тематична серия „101 въпроса за...”.

Схващането за същността на дублетите, на което се опирам, е дефинирано в *Речник за правопис, правопис и пунктуация* [5, с. 57]. Терминът *дублет* (фр. doublet < double ‘удвоен, двоен’) е формулиран по следния начн: „дублет се нарича всяка от двете (или повече) разновидности, варианти на дадена езикова единица. В по-широк смисъл дублети са всички общоприети, нормативни изговорни и правописни форми, варианти на една и съща дума (или словоформа).” Приемам обобщеното им групиране на *акцентни, фонетични, морфологични* и *etimологични*, като включвам в тази ясна от структурноезиково гледище подялба правописните и словообразователните вариации, дължащи се на причини от разнообразен характер, което допълнително усложнява кодифицирането им и не рядко е основание за дискусия.

Екскерпцията на дублетните форми, регистрирани в трите академични правописни речника, сочи следната статистика за общия брой на дублетите и за пропорциите по видове във всеки словник. В Речника от 1983 г. присъстват **2089** дублетни двойки, акцентните са 123 (≈ 5,9 %), фонетичните – 637 (≈ 30,5 %), морфологичните – 1291 (≈ 61,8 %), а етимологичните – 38 (≈ 1,8 %). В Речника от 2002 г. съотношението е следното: **694** е общият брой, акцентните са 189 (≈ 27,2 %), фонетичните – 212 (≈ 30,5 %), морфологичните – 252 (≈ 36,3 %), а етимологичните – 41 (≈ 5,9 %). В Речника от 2012 г. има **714** дублетни двойки, акцентните са 195 (≈ 27,3 %), фонетичните – 238 (≈ 33,3 %), морфологичните – 228 (≈ 31,9 %), етимологичните – 53 (≈ 7,4 %). Въз основа на тези данни могат да бъдат направени следните **изводи**: Наблюдава се тенденция към значително намаляване на дублетите от 1983 г. до 2002 г., последвано от увеличаване на броя им в Речника от 2012 г. Най-многобройни в Речника от 1983 г. са морфологичните дублети. Тази тенденция се запазва и през 2002 г., а през 2012 г. най-висок дял имат фонетичните дублети. Макар етимологичните дублети да са най-малко и в трите изследвани речника, при тях се наблюдава тенденция към постоянно увеличаване,

като в най-новия речник (2012 г.) процентът им е приблизително 7,4 % спрямо 1,8 % в речника от 1983 г.

Важно е да се отбележат **принципите**, въз основа на които кодификаторът включва словоформите в речниците. Първият академичен *Правописен речник на съвременния български книжовен език* [5] е съставен на базата на ексерпция главно на художествени и научни текстове. Препоръчителните дублети са съобразени с източната (централен балкански тип) диалектна основа на стандартния език. Преиздаването на словника през 1995 г. е фототипно. Различен е подходът на съставителите на втория академичен речник, не случайно наречен *Нов правописен речник на българския език* [5]. Обработени са всички печатни текстове, публикувани в 10-годишен период, като словоформите са подредени според честотата на употребата им. Липсата на определението *книжовен* от заглавието на речника е симптоматична. Ранговият принцип е демократичен, но той дава предимство (по обем словоформи) на медийния дискурс, което неминуемо „снижава“ употребата на голяма част от езиковите облици до разговорното, свързано преди всичко с „разкрепостеното“ посттоталитарно публично говорене. Така дублетите се препоръчват, някои отпадат, появяват се нови, без за това да има специален справочник. Естествено следствие е в практиката да има непоследователност, а в езиковото обучение по темата да настъпи „вакуум“. (Прочее тази дума започва да се среща и като вакуум.) Това е добра почва за избуяването на псевдодублети от типа на акцентните варианти Мадара и Мад̀ара, Войников и Вой̀ников. Актуалният правописен речник от 2012 г. – *Официален правописен речник на българския език* (ОПРБЕ) – продължава тенденцията на либерализация и допуска в отделни случаи по три варианта с едно и също лексикално значение [4]. Не закъсняват и реакциите на специалистите с опит в обучението по българска езикова нормативност.

В този контекст е и експерименталното изследване за рецепцията от страна на българите на дублетите в съвременната динамична езикова ситуация. Проучването няма амбицията да е всеобхватно и меродавно с оглед теоретически обобщения по темата. То има за цел да обърне внимание върху твърде дълго маргинализиран проблем на езиковата кодификация, на езиковата прагматика и на обучението по български език. На базата на съвременните постижения в анкетната практика е съставен въпросник, който е насочен към т.нар. представителна извадка от грамотното население у нас (по общоприетите социолингвистични параметри), а същинската (лингвистична) част включва примери, подбрани според критерии, съобразени с поставените специални задачи. Анонимното анкетно проучване *Книжовни форми в езика* включва два типа данни: социолингвистични и лингвистични. Анкетата съдържа 36 дублетни двойки, ексерпирани от Официалния правописен речник на българския език (2012). Подбрани са думи, които не затрудняват тълкуването им, за да не се отклонява вниманието на анкетирания от основната задача. Чрез експеримента са проверени 72 форми от всички сфери на дублетността. Включени са пропорционално всички видове дублети: фонетични, акцентни, морфологични, етимологични; правописните и словообразователните също намират място. Целенасочено дублетите са представени в произволен ред. Отликите в дублетната двойка са подчертани и болдирани. Ударението е поставено при всички примери. **Задачата** на всеки анкетирани е да отбележи коя дума използва при говорене и / или при писане. **Целта** на анкетата е да се проследят предпочитанията и нагласите при писане / говорене на определени групи носители на българския език, да се получи обща представа за техните субективни предпочитания по отношение на дублетните форми, регистрирани в ОПРБЕ (2012). Анкетното проучване е извършено с 122 души с различни по възраст, образование и професионална реализация лица.

Обобщеният анализ на резултатите на базата на лингвистичните данни. Предпочитаните (само при говорене, само при писане или при говорене и писане) членове на дублетните двойки са: *хазъин* (86 а. л.), *теракот* (92 а. л.), *домошар* (80 а. л.), *дрѐвам* (88 а. л.), *жслъч* (77 а. л.), *заушкa* (95 а. л.), *незаинтересѓван* (94 а. л.), *тлъкѓване* (92 а. л.), *умиротворение* (74 а. л.), *чѓмир* (76 а. л.), *аптекар* (71 а. л.), *гримът* (90 а. л.), *дѓкан* (78 а. л.), *джѓbove* (70 а. л.), *домовѓ* (75 а. л.), *ѝѓзуит* (62 а. л.), *настѓичив* (76 а. л.), *стрѓктура* (81 а. л.), *темперѓмент* (89 а. л.), *вѓдин* (72 а. л.), *възпоменание* (104 а. л.), *венецуѓлец* (76 а. л.), *пендар* (84 а. л.), *пинсетa* (90 а. л.), *избѓена* (93 а. л.), *вѓсвам се* (88 а. л.), *стѓлове* (85 а. л.), *плесницa* (85 а. л.), *кѓнзурa* (68 а. л.), *жѓито* (94 а. л.), *ѝѓерусалимски* (71 а. л.), *жѓсмин* (102 а. л.), *бѓлка* (74 а. л.), *бѓцичко* (87 а. л.), *бѓлгарѓ-рѓски* (106 а. л.), *телѓa* (80 а. л.). Най-предпочитаните форми са: *възпоменание* (104 а. л.) спрямо *възпоминание* (21 а. л.), *жѓсмин* (102 а. л.) спрямо *ѓсмин* (23 а. л.) и *бѓлгарѓ-рѓски* (106 а. л.) спрямо *бѓлгарско-рѓски* (20 а. л.). Най-балансираните резултати се наблюдават при употребата на дублетните двойки: *ѓзуит* (60 а. л.) – *ѝѓзуит* (62 а. л.), *кѓнзуруѓa* (64 а. л.) – *кѓнзурa* (68 а. л.), *вѓдин* (72 а. л.) – *воѓн* (50 а. л.), *джѓbove* (70 а. л.) – *джѓboѓve* (57 а. л.), *венецуѓлец* (56 а. л.) – *венецуѓлец* (76 а. л.), *ѝѓрусалимски* (56 а. л.) – *ѝѓрусалимски* (71 а. л.).

Кавата са основните **изводи** от анкетата. Очертава се тенденция, характерна за всеки от подобрите 72 дублета, че между 50 и 95 % от анкетираните отбелязват, че използват една и съща форма при писане и при говорене. Изключение е дублетната форма *незаинтересѓван*, за която само 16 % а. л. са отбелязали, че я употребяват и писмено, и говоримо. Мнозинството анкетираните (51%) я ползват само при писане. Често срещано явление е едната форма да се използва в устната реч, а другата – в писмената, например при правописни дублети от типа *тлъкѓване* – *тлъкѓване*, *умиротворение* – *ѓмиротворение*, *чѓмир* – *чѓмир*, *ѓзуит* – *ѝѓзуит*, *вѓдин* – *воѓн*, *възпоменание* – *възпоминание*, *незаинтересѓван* – *незаинтересѓван*. Обяснение за това при преобладаващата част от примерите може да бъде редуцията на неударените гласни, която се усеща при говорене и от неспециалистите. Тя може да подведе някои анкетираните, когато става дума за словообразуване, а не за фонетична реализация (напр. *незаинтересѓван* – *незаинтересѓван*). Възрастта, образованието и езиковите компетенции са очаквано свързани в аритметична прогресия. Обяснимо най-близо до кодификатора са отговорите на студентите филолози и на завършилите неотдавна. Наблюдава се тенденция за геометрична прогресия по тези показатели при неспециалистите, които имат най-висока възраст. Любопитно е мястото на учениците в този рейтинг. Близките резултати подсказват, че изборът на формата е по-скоро колеблив. По-висок процент на съпадение между посочените от анкетираните форми и препоръчителните според кодификатора закономерно се наблюдава при филолозите българисти, а най-нисък е той при неспециалистите, заети в производството и услугите. Преобладаващият брой анкетираните, чийто майчин език е българският, а резултатите им показват най-голямо сходство с Речника, имат домашен език, свързан с ареала на североизточните говори, които са с най-голяма тежест при кодификацията. Анкетираните, чийто майчин език е турският, показват резултати, сходни с групата на учениците (чийто етнически състав е смесен). По-детайлен анализ по показателя *родно място* може да обясни закономерността при избора на акцентните дублети. При носителите на диалекти от ареала на мизийските (Шуменско, Новозапазарско, Разградско, Силистренско) се наблюдава колебание при избора заради разликата между книжовния език и диалекта.

Резултатите от анкетата могат да имат приложение в методиката на преподаването на българския език като роден, както и в професионалните среди, в които употребата на българския език трябва да служи за еталон.

Списък на използваните източници:

1. Георгиева Е., Баракова П. 101 въпроса за дублетите в българския език. София: Д-р Петър Берон, 1990. 296 с.
2. Колева Кр. Субстандартна вариативност и кодифицирана дублетност в актуалната българска езикова ситуация. *Стандарт и субстандарт - диахронни и синхронни аспекти*. Резюме /отг. ред. К. Вачкова. Шумен: Унив. изд. „Еп. К. Преславски“. 2005.
3. Нов правописен речник на българския език БАН /отг. ред. В. Станков. София: Хейзъл. 2002. 1069 с.
4. Официален правописен речник на българския език. БАН /отг. ред. М. Бунева. София: Просвета. 2012. 676 с.
5. Попов Д., Симов К., Видинска С. Речник за правоговор, правопис и пунктуация. София: Атлантис КЛ. 1998. 918 с.
6. Правописен речник на съвременния български книжовен език. БАН / отг. ред. Ел. Георгиева, В. Станков. София: БАН. 1983. 930 с.

References:

1. Georgieva, E., Barakova, P. 101 vaprosa za dubletite v balgarskiya ezik. Sofiya: D-r Petar Beron. 1990. 296 s.
2. Koleva, Kr. Substandartna variativnost I kodifitsiarna dubletnost v aktualnata balgarska ezikova situatsiya. *Standart I substandard – diahronni I sinhronni aspekti*. Rezumeta / otg. red. K. Vachkova. Shumen: Univ. izd. “Ep. K. Preslavski”. 2005.
3. Nov pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. BAN /otg.red. V. Stankov. Sofiya: Heyzal. 2002. 1069 s.
4. Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. BAN /otg.red. M. Buneva. Sofiya: Prosveta. 2012. 676 s.
5. Popov, D., Simov, K., Vidinska, S. Rechnik za pravogovor, pravopis I punktuatsiya. Sofiya: Atlantis KL. 1998. 918 s.
6. Pravopisen rechnik na savremenniya balgarski knizhkoven ezik. BAN / El. Georgieva, V. Stankov. Sofiya: BAN. 1983. 930 s.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ

Маліновська Наталія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет (Україна)

Анотація. У статті розглянуто специфіку підготовки майбутніх вихователів до здійснення освітньо-мовленнєвої діяльності з дітьми різновікової групи. На основі аналізу наукових джерел з проблеми дослідження виділено такі компоненти в структурі готовності майбутніх вихователів до розвитку мовлення у групах з різновіковим складом дітей: мотиваційний, інформаційно-теоретичний, діяльнісний.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вихователі, розвиток мовлення, різновікова група, групи з різновіковим складом дітей.

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SPEECH IN THE DIFFERENT AGE GROUPS

Malinowska Nataliia Vasyliivna, Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Rivne State University of the Humanities (Ukraine)